

SZILÁGYI.

Valami megnyugvásfélét érezünk benne, hogy az események rendje úgy akarta, hogy nem kellett beállanunk a chorusba, mely őt siratta és magasztalta, hogy elnémult már minden, mikor itt van a mi szerény koszorúnk letételének az ideje. Most, hogy a súlyos csapás első nagy fájdalma lecsendesedett, hogy a gyász számos dissonáns jelensége nem ingerel (hány törpe nem merészkedett az intíme barátság poseával szorongatni a nyilvánosság előtt azt a hatalmas kihűlt kezét, melytől életében csak parancsot vagy fenytést várhatott!) talán az ő szent emlékéhez méltóbban állapodhatunk meg sírjánál, nemes élete tanulságait — útmutatásait a jövőre — keresve.

A nagy államférfiú pálya és hatás mysteriuma az, a mi mindenekelőtt előtérbe tolul, ha Széchenyi, Eötvös, Deák e méltó társa nagyarányú életére gondolunk

Miben áll az ő erejük, az ő hatalmuk, melylyel a milliók vezérei lesznek, melylyel akaratauk előtt meghajolni kényszerítik a velük többnyire ellenséges hatalom minden nyílt vagy titkos erőlködését?

Miben áll az ő hatalmas vonzási képességük titka, mely bűvkörébe vonja a lelkeket, gyakran egyéniségük gögje, keménysége és élessége daczára?

A *Szilágyi Dezső* pályája ezeket a kérdéseket különös erővel kelti fel bennünk, mert az ő egyénisége szinte tipikus megtestesítője volt ezen rejtelmes tulajdonságoknak. A választ egyszer már épen e lapokon megkísérlettük a tömegpsychologia ezen fontos kérdésére. Több, igen figyelemreméltó oldalról vonták akkor kétségbe álláspontunk helyességét.

És mégis, végig gondolva imént elköltözött nagy emberünk életét, csak megerősítve véljük conclusióinkat. Csak ismételhjük: sociologus-államférfiak ők. Férfiak, kik a nemzet és a

társadalom haladásának útjait nem a napi exigenciák szempontjából keresik, hanem egy magasabb történelmi és philosophiai álláspontról szemlélik és bírálják a tényeket, határozzák el az eljárás módozatait. Éles szemüket és érzékeny lelküket a társadalmi organismus távolabbi és rejtettebb erői foglalkoztatják. Nagy arányú lelkek, a kiket a napi politika kicsinyes érdekharczai kielégíteni nem képesek s ezek helyett egy távolabb jövő számára építenek. Az ő idegrendszerükben alakul ki legelőször milliók bizonytalan vágya, óhajtása határozott politikai törekvéssé. Teremtő erők, kik önmagukban egyesítik a kor legkiemelkedőbb érzéseit és gondolatait. Művésztemperamentumok, kikben az aesthetikai, tudományos és gyakorlati törekvések szinte reflexszerű visszhangra találnak. Szóval a társadalom leg-evolváltabb emberei ők; a kor legfinomabban kidolgozott idegrendszerei, de úgy, hogy sem az intellectus, sem az akarat, sem a kedély az egymás rovására nem terjed túl.

Ezek nélkül a tulajdonok nélkül, ezen különböző lelki potentiák egymásra hatása nélkül mi legalább nem tudjuk megérteni a nemzeti bizalom és a szeretet azt a hatalmas tömegét, melyeknek ezek a férfiak, mintegy a reservoir-jai.

Tudjuk, hogy a Cosmost az égitestek egymásra gyakorolt vonzása tartja fenn. Az erkölcsi világ, a társadalom is ilyen vonzási tüneményen alapszik. A társadalom nagy vezető államférfiai azok az égitestek, melyek körül, vonzási körükbe vonatva, a millió kis és nagy ember pályája kering. Sympathia-középpontok ők, kikben a társadalom legeltérőbb körei és alkatelemei megnyugvást találnak. Hisznek bennük. Nem azért mert az elméjük fénye nagy, nem azért mert tudásuk bizonyos irányban imposáns, nem azért, mert a jellemük tisztasága ragyogó, nem azért mert bizonyos életérdekeket különös melegséggel karolnak fel, hanem mindezekért a tulajdonságokért együtt, mert ezek a tulajdonságok együtt valaminek biztosítását jelentik, ami a társadalom küzdő osztályain felül áll: *a közérdekét.*

Állítjuk és vitatjuk, hogy a Szilágyi Dezső pályájának ez a kulcsa, mint a hogy az volt minden valódi nagy államférfim pályáé a múltban és az leend a jövőben is.

Állítjuk és vitatjuk, hogy bármely hatalmas osztályérdek lelkes és önzetlen képviselote egymaga *nem* teremti meg a bizalom és hit azt a tömegét, mely (hogy egy spenceri képet használjak) az a lőpor, melyet a nagy ember pisztolya süt el. Az a meggyőződésünk, hogy a legnagyobb államférfiui pályák titka par

excellence *erkölcsi* és *aesthetikai* természetű, és csak kisebb részben intellectualis.

Végre is vannak nagyobb jogászaink, mint ő volt, vannak nagyobb közigazdánk, vannak egyes osztályérdekeket izzó lelkesedéssel felkaroló politikusaink, van még — hála Istennek — néhány feltétlenül tiszta jellemű államférfiunk is, de Szilágyi Dezsőnk nincs többé!

Miért? Azért, mert a valódi nagy emberek nem teremnek úgy, mint a hogy jogászok, nemzetgazdák, pártpolitikusok és Catók teremnek.

Azért, mert a valódi nagy ember nem jelent egyebet, mint épen számos, ritka tulajdonság megtestesülését egy emberben, egy végtelenül finom és tökéletes organismust a kor közérdeke számára. S mi a kor közérdeke? Az emberi boldogság elérhető legnagyobb foka egy bizonyos korban és közületben. Ez az a mérték, melylyel az igazságos történész az emberek törekvéseit megméri.

És minden nagyobb történelmi korszakban az eljárási módok bizonyos állandó rendszere kínálkozik ezen legfőbb cél elérésére. Ez körülbelül az a világító torony, mely a politikai élet zavaros áramlatai közepette az igazán és nemesen küzdő felé a kor legnagyobb gondolkozói alkotásaiból világlik.

Igenis minden korban az apró politikai exigenciák fölött létezik egy perspectiva, mely minden az államférfiú-névre méltó politikus eljárásainak legfőbb mértékét kell, hogy képezze. Egy perspectiva, melynek érdekében hajthatatlannak kell lennie esetleges momentán károk daczára vagy áldozatok árán is.

Ezt nevezik *doctrinaire* politikának. És bármint nevensenek is ma felette azok a kis törpék, kiket nagy államférfiaknak neveznek, ezen *doctrinaireismus* nélkül valódi nagyság nem létezik, talán valódi jellem sem.

Mi Szilágyi Dezsőben a magyar liberalismus *doctrinájának* utolsó félelem és gáncs nélkül való lovagját siratjuk és ebben a *compromissumokban* és *formulákban* olyan gazdag s nagy törekvésekben olyan szegény korszakban nem lehet elég hangosan kiáltani, hogy mi a megdicsőült történelmi nagyságát azokban a hatalmas egyházpolitikai harcokban látjuk, melyek kicsiny jogászok és közigazdák szemében olyan aránytalan és hiábavaló erőpocséklások voltak, a mi szemünkben a nagy magyar nemzeti politika egyedüli méltó alkotása a 48-as vívmányok óta.

Egész kétségtelen előttünk, hogy a jövő történetírója a Szilágyi Dezső halálával fogja megjelölni a magyar liberalismus végét.

Mert a liberalismus európaszerte haldoklik. Nálunk is. Bár egy egész sereg szép és nagy dolog rejlik még zászlaja alatt (dolgok, melyek örökké élni fognak) valójában megszűnt a kor »közérdeke« lenni. Nehogy félreértsenek valamely oldalról, hisz tőlünk olyan végtelenül távol álló körökből hallatszanak hasonló hangok.

Nekünk s korunknak *a liberalismus nem túl sok, hanem túl kevés.*

Akkor, midőn a közvéleményt felekezeti és a legönzőbb osztályérdekeket rejtegető jelszavakkal izgatják: a liberalismus inkább negatív princípiuma kevés.

Hogy milyen kevés, az legvilágosabban a közel jövőben fog kitűnni, midőn hiányozni fog a *Szilágyi Dezső* összehasonlíthatatlan alakja, ki egyedül volt képes a liberalismus régi jelszavának erőt és jelentőséget adni.

Az ő váratlan halála siettetni fogja a reactio térfoglalását, de ezzel együtt gyorsabbá fogja tenni teljes kikristályosodását annak az iránynak, mely hivatva van, hogy a nemzetkiépítés nagy munkájában a liberalismust felváltsa.

Feljegyezték, hogy egyik legutolsó beszélgetésében a *természettudományi kutatások* nagy jelentőségéről szólott lelkes szavakban.

Mi, kik az ezen világnézet által megtermékenyített tudományban és politikában keressük a jövő útjait, nagy halottunk ezen újjmutatásából új erőt merítünk.

Azért töröljük le könnyeinket és újra munkára fel! Hogy ha majd ismét itt lesz az óra, melyben a Széchenyi, a Kossuth, a Szilágyi és a többiek nemzetkiépítő és jogotkiterjesztő, boldogságot adó és korhadt intézményeket romboló munkája számára a nemzeti genius újból megszüli a maga vezérét: teljes erővel mellette lehessünk, nem engedve elveszni egy porszemnyit sem az ő életük morális és intellectualis fegyvertárából, sőt szaporítva azt haladó korunk újabb vívmányaival és eredményeivel.

Elemér Oszkár.